

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ
В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

У статті визначається місце і роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання, переосмислюється поняття юридичної техніки, а також її особливості в правотворчості та правозастосуванні.

Пропонується виокремлювати техніко-юридичні норми, що мають як соціальне, так і суто юридичне значення.

Акцентовано увагу на визначенні об'єкта юридичної техніки, а також переліку вимог, які пред'являються до неї.

***

В статье определяется место и роль юридической техники в механизме правового регулирования, переосмысливается понятие юридической техники, а также ее особенности в правотворчестве и правоприменении.

Предлагается выделять технико-юридические нормы, имеющие как социальное, так и чисто юридическое значение.

Акцентируется внимание на определении объекта юридической техники, а также перечне требований, предъявляемых к ней.

***

The place and the role of juridical technique in the mechanism of legal regulation are defined; the notion of juridical technique and its peculiarities in law-making and law enforcement processes are reconsidered in this article.

The author suggests to single out technical and legal norms, which have both social and juridical meaning.

Attention is paid to the notion of juridical technique's object and the list of juridical technique's requirements.

***

Ефективність та результативність законів та інших нормативно-правових актів великою мірою залежить від того, наскільки чіткими і зрозумілими є юридичні формулювання, наскільки вони логічно взаємопов'язані та послідовні, а також від того, чи однаково застосовуються юридичні терміни і поняття, що містяться в цих актах. Досягти цього можна лише за допомогою правил, прийомів та засобів юридичної техніки, які використовуються правотворчим органом у процесі підготовки нормативно-правових актів.

Щодо визначення предмета самої юридичної техніки, то в юридичній літературі існує певна дискусія. Так, деякі автори відносять до предмета юридичної техніки не лише прийоми та способи найбільш раціонального та кваліфікованого викладення проєктів нормативних актів, але й систему правил, що регламентують весь процес окремих стадій правоутворення (наприклад, стадії погодження). Інші розуміють під законодавчою технікою сукупність виключно технічних прийомів та засобів, що належать до

способів викладення юридичних приписів, формулювання окремих норм і побудови нормативних актів в цілому. Наприклад, О. А. Красавчиков пропонує розширити сферу використання цих прийомів, поширивши їх дію не лише на правотворчу, але й на правозастосовчу діяльність. Однак, надалі він звужує зміст правозастосовчої техніки вказівкою лише на техніку оформлення документів. Досить послідовною є точка зору С. С. Алексєєва, який пропонує розмежовувати в юридичній техніці два основних елементи: технічні засоби і технічні прийоми. Автор зауважує, що за своїм змістом техніко-юридичні засоби і прийоми можуть мати певні різновиди. Особливо значущими серед них є: засоби викладення змісту юридичних приписів (термінологія, нормативне викладення, юридичні конструкції); прийоми формулювання окремих норм чи положень правових актів (абстрактний або казуальний метод викладення тощо); засоби і прийоми побудови правових актів у цілому (розподіл змісту на розділи, статті тощо). Також С. С. Алексєєв виділяє два види юридичної техніки: законодавчу (правотворчу) техніку і правозастосовчу техніку обробки індивідуальних актів [1, с. 267–289].

Про необхідність виокремлення техніко-юридичних норм, що мають як соціальне, так і юридичне значення, зазначає В. М. Горшенів. На думку вченого, норми, прийоми та способи, що об'єднані терміном «юридична техніка» характеризуються насамперед не відносинами між учасниками правотворчого і правозастосовчого процесів (тобто не в соціальному аспекті), а відношенням до проекту нормативного акта, що розробляється, як до предмета особливого різновиду діяльності. У такому разі вони не мають ані соціального, ані, тим більше, правового значення і є суто технічними правилами. Це відрізняє їх від правових технічних правил, що регламентують соціальні зв'язки, які виникають між учасниками правотворчого і правозастосовчого процесів з приводу розробки, обговорення, прийняття й опублікування відповідних правових актів [2, с. 178].

Тому юридичну техніку доцільно визначити як сукупність засобів, прийомів і правил розробки, оформлення і систематизації нормативно-правових актів, за допомогою яких досягаються цілі юридичної практики. Об'єктом юридичної техніки є текст нормативного документа, щодо якого здійснюється інтелектуальна діяльність органу правотворчості. І саме перед останнім поставлено завдання сформулювати і викласти правову норму так, щоб воля, закладена у неї законодавцем, стала доступною і зрозумілою, а її зміст не розходився з текстувальним закріпленням, запобігти виникненню багатозначності, суперечностей і прогалів.

До найбільш загальних вимог юридичної техніки, зокрема, належать: логічна послідовність викладення матеріалу, взає-

мозв'язок правових приписів, що містяться в нормативному акті; конкретність, ясність і вичерпна повнота правового регулювання; відсутність суперечностей, колізій як у межах даного акта, так і в системі законодавства; ясність і доступність мови нормативного акта, неприпустимість застосування в тексті нормативного акта незрозумілих, багатозначних і нечітких дефініцій і конструкцій; скорочення кількості актів, виданих з одного й того ж питання, уникнення випадків дублювання нормативного матеріалу.

Від рівня юридичної (законодавчої) техніки багато в чому залежить ефективність і роль законодавства, зміцнення режиму законності, функціонування усього державного апарату. Недосконалість юридичної техніки іноді може призвести до прояву однієї з форм недосконалості права – виникнення прогалін, під якими розуміють повну або часткову неповноту у правовому регулюванні. Надалі це істотно ускладнить процес застосування норм даного нормативного акта, а в деяких випадках й унеможливить його. Серед чинників, що призводять до цього, можна виокремити такі, як: наявність норм, що формально не скасовані, але вже втратили своє значення; наявність зайвих повторень, неоднозначність формулювань, неясність термінів; недотримання структурних елементів норм права у тих випадках, де це необхідно, тощо. Виникають і ситуації, коли відносини залишаються неврегульованими з причини суперечностей у вимогах діючих норм.

Рівень розвитку законодавчої техніки в нашій державі є досить високим, проте це не виключає наявності норм, що суперечать одна одній. Мова йде про так звані «колізійні» прогаліни, які через повну суперечність між нормами єдиного акта або вимог норм різних актів, через суперечність змісту однієї окремої норми скасовують їх дію і, як наслідок, виникає прогаліна. Таке розходження може виникнути внаслідок того, що прийняття нової норми не завжди супроводжується скасуванням застарілих, але формально діючих норм з одного й того ж питання. Водночас, виникнення таких ситуацій спричиняється прорахунками законодавця, допущеними при розробці конкретного нормативного акта.

Виявлення і дослідження причин, що зумовлюють виникнення формально-логічних суперечностей, має велике практичне значення, оскільки дозволяє в майбутньому запобігти їх появі. Слід мати на увазі наявність особливостей виявлення суперечностей на тому етапі правотворчої діяльності, коли нормативно-правовий акт ще не прийнято або він не набрав чинності, і тоді, коли нормативний акт вже вступив у дію і почав безпосередньо регулювати суспільні відносини. Основним техніко-юридичним засобом виявлення суперечностей, як зазначає В. А. Толстик, має стати науково-правова експертиза нормативно-правових актів, що повинна базуватися на таких принципах, як: незалежність суб'єктів,

що залучаються до проведення такої експертизи; всезагальність; професіоналізм; обов'язковість результатів експертизи для суб'єкта правотворчості та деяких інших [3, с. 54–70].

Серед техніко-юридичних прийомів усунення формально-логічних суперечностей у нормативних актах, учені виокремлюють скасування норми або норм, які є суперечливими, та усунення формально-логічних суперечностей шляхом уточнення предмета правового регулювання суперечливих норм. Водночас, слід зазначити, що теорією розроблено ряд колізійних принципів, які компетентні правозастосовчі органи мають використовувати при визначенні правової норми, що підлягає застосуванню в кожному конкретному випадку. Це, насамперед, принцип, відповідно до якого норма вищої юридичної сили має пріоритет перед нормою меншої юридичної сили. По-друге, застосуванню підлягає принцип, згідно з яким, спеціальна (виключна) норма має пріоритет перед загальною нормою. І, по-третє, це принцип, відповідно до якого наступний нормативний правовий акт, прийнятий тим самим суб'єктом правотворчості з того ж питання, скасовує дію попереднього.

Законодавча техніка є фактором оптимізації та ефективності законодавства, а також критерієм визначення сутності права. Для того, щоб визначити зміст поняття юридичної (законодавчої) техніки, необхідно проаналізувати елементи, що входять до її складу. Так, наприклад, Ю. А. Тихомиров, визначаючи законодавчу техніку як систему правил пізнавально-логічного і нормативно-структурного формування правового матеріалу і підготовки тексту закону, виокремлює шість основних її елементів, серед яких: а) пізнавально-юридичний; б) нормативно-структурний; в) логічний; г) мовний; д) документально-технічний; е) процедурний [4]. Кожен із цих елементів являє собою сукупність правил, дотримання яких є суворо обов'язковим. Вони мають застосовуватися послідовно, з урахуванням етапів руху законопроекту.

Одним із важливих елементів законодавчої техніки є нормативна структурованість тексту закону, під якою розуміють чітку послідовність окремих дій. Це можуть бути дії щодо розробки внутрішньої побудови акта; встановлення його складових частин тощо. Дотримання правил законодавчої техніки при розробці тексту нормативного акта дозволить запобігти таким негативним явищам, як наявність дублюючих термінів у тексті нормативного акту, надлишок норм-дефініцій, ігнорування системних зв'язків, наявність помилкових посилань.

Важливими з точки зору проблематики юридичної техніки є також вимоги щодо мови і стилю нормативного акта. Однозначність і максимальна точність інформації в правових актах досягається завдяки логічній послідовності викладення нормативного

матеріалу, його змістового завершення, одноманітності способів формулювання правових приписів, вживання слів лише у їх прямому значенні. Щодо визначення нормативних понять, то необхідно зазначити, що це – необхідна умова точного розуміння тексту правових актів, підвищення юридичної культури правотворчості. До законодавчих визначень ставляться такі вимоги, як: закріплення істотних, таких, що мають правове значення, ознак; недопущення ситуацій, коли визначення прямо чи опосередковано повторює те, що вже міститься в понятті, яке розкривається; адекватність, тобто обсяги визначуваного й визначального поняття повинні точно збігаються, а самі поняття – бути взаємозамінюваними. Важливо також, щоб законодавчі визначення були побудовані з урахуванням зв'язків окремих нормативних положень у відповідній галузі чи сфері законодавства. Нормативні дефініції – норми особливої правової природи, які органічно включаються в механізм правового регулювання і тому повинні бути елементами внутрішньо узгодженої системи. Водночас, необхідно враховувати специфіку юридично-технологічних прийомів у різних галузях законодавства, що зумовлюється неоднаковістю об'єктів і методів галузевого правового регулювання. Так, наприклад, у конституційному законодавстві більше застосовуються норми-дефініції, норми-цілі, норми-принципи, а самі норми нерідко складаються лише з диспозицій, натомість норми кримінального законодавства містять усі традиційні структурні елементи.

Неухильне додержання зазначених вище правил юридичної техніки сприятиме забезпеченню юридичної культури правотворчості, високій якості нормативних актів, що видаються компетентними органами. Стиль і логіка викладення нормативного матеріалу багато в чому визначає ефективність правового регулювання [5, с. 64–65].

Розробляючи нормативно-правові приписи, правотворчий орган має безпосередньо викласти зміст норми права і відповіді на такі питання: за яких реальних умов та обставин норма повинна діяти; які права й обов'язки виникають у випадку настання події, зазначеної у гіпотезі норми; які заходи впливу можуть бути застосовані до порушників даної норми. З метою підвищення ефективності впливу норм права на суспільні відносини в проекті нормативного акта, що розробляється, слід закріплювати як об'єкт правовідносин лише ті матеріальні, соціальні й інші блага, які являють собою реальну цінність для суб'єктів права і зможуть спонукати останніх до реалізації наданої законом правомочності.

Ефективність правового регулювання залежить також від наявності відпрацьованих процедурних механізмів реалізації норм матеріального права, оптимальності побудови системи законодавства та його вчасного оновлення. Щодо цього необхідно зазначи-

ти, що в нашій державі спостерігається певна безсистемність розвитку національного законодавства, вноситься велика кількість змін та доповнень до діючих нормативних актів, досить часто окремі законодавчі положення мають декларативний характер, механізми ж їх реалізації взагалі відсутні.

До засобів подолання зазначених дефектів, як зазначає П. М. Рабінович, можна віднести такі, як закріплення в чинному законодавстві вимог і правил юридичної техніки; розробку комплексних планових актів щодо розвитку законодавства; створення спеціалізованих структур, а також здійснення спеціальних програм, покликаних сприяти забезпеченню належного техніко-юридичного рівня законодавства; заходи щодо систематизації законодавства; закріплення механізмів реалізації окремих правових положень [6, с. 18–28].

Наявність розвинутої юридичної техніки та юридичної процедури є однією з гарантій реального втілення законності у правовій сфері. Але сам факт наявності нормативних актів ще не означає механічного встановлення режиму законності. Вирішення проблеми боротьби з правопорушеннями, зміцнення прав і свобод громадян, ліквідація багатьох негативних явищ у суспільному житті – всі ці проблеми можуть вирішуватися лише зі створенням ефективного механізму реалізації законодавства, забезпеченням відповідного рівня політичної і правової культури [7, с. 79–80].

Водночас, набір конкретних засобів, що утворюють механізм правового регулювання, не обирається довільно, за бажанням правотворчого органу, а залежить від конкретно-історичних умов і сфери дії нормативного акта, що проектується. Завдання органу правотворчості й полягає у тому, щоб віднайти такі юридичні засоби, які дозволяли б нейтралізувати негативні фактори й підсилювали дію позитивних.

Список літератури: 1. Алексеев С. С. Общая теория права / Алексеев С. С. – М., 1981. – С. 267–289. 2. Теория юридического процесса / [под общ. ред. проф. В. М. Горшенева]. – Х. : Вища школа, 1985. – С. 178. 3. Баранов В. М. / Юридическая техника : обзор материалов научно-методического семинара / Баранов В. М., Кузнецов А. П., Изосимов С. В. // Юрист. – 2000. – № 1. – С. 54–70. 4. Тихомиров Ю. А. Юридическая коллизия: власть и порядок / Ю. А. Тихомиров // Гос-во и право. – 1994. – № 1. – С. 5–18. 5. Баранов В. М. / Юридическая техника : обзор материалов научно-методического семинара / Баранов В. М., Кузнецов А. П., Изосимов С. В. // Юрист. – 2000. – № 2. – С. 64–65. 6. Рабінович П. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 2 (13). – С. 18–28. 7. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні : дис... канд. юрид. наук / М. Г. Хаустова. – Х., 2005. – С. 79–80.

Надійшла до редколегії 25.02.2009